

VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA

Katedra sociální práce

Matka samoživitelka a stát

bakalářská práce

Autor práce: Renata Klímová

Vedoucí práce: JUDr. Alena Prchalová, Ph.D.

Jihlava 2020

Abstrakt

Ve své bakalářské práci se budu zabývat tématem matek samoživitelek a postavení státu vůči nim. Je zde popsáno, jaký mají matky samoživitelky statut a jakým způsobem jim finančně stát pomáhá. Dále popisuji, na co mají matky samoživitelky nárok v rámci sociální podpory a služeb. Získaná data z dotazníkového šetření jsou analyzována pomocí grafů a slovního hodnocení. Výzkumný vzorek je 100 respondentů. Výzkum prokázal, že matky samoživitelky v našem státě nejsou vyloučené ze společnosti. Výsledky a hodnocení se propojují s teoretickou částí této práce.

Klíčová slova

Matka; pomoc; stát; dítě; dopady

Abstract

In my bachelor thesis I will deal with the topic of single mothers and the position of the state in relation to them. It describes the status of single mothers and how the state helps them financially. I also describe what single mothers are entitled to in terms of social support and services. The data obtained from the questionnaire survey are analyzed using graphs and verbal evaluation. The research sample is 100 respondents. Research has shown that single mothers in our country are not excluded from society. The results and evaluation are connected with the theoretical part of this work.

Keywords

Mother; assistance; country; child; impacts

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je původní a zpracovala jsem ji samostatně. Prohlašuji, že citace použitých pramenů je úplná, že jsem v práci neporušila autorská práva (ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, v platném znění, dále též „AZ“).

Souhlasím s umístěním bakalářské práce v knihovně VŠPJ a s jejím užitím k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě VŠPJ.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mou bakalářskou práci plně vztahuje AZ, zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že VŠPJ má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že **s o u h l a s í m** s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědoma toho, že užít své bakalářské práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠPJ, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených vysokou školou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše), z výtědku dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence.

V Jihlavě dne 24. května 2020

.....
Podpis studenta/ky

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce JUDr. Aleně Prchalové, Ph.D. za velkou trpělivost a výbornou spolupráci.

Obsah

Úvod.....	7
Motivace	9
Cíl práce.....	9
1 Teoretická část	10
1.1 Samoživitelství.....	10
1.2 Matka samoživitelka	10
1.3 Příčiny vzniku samoživitelství	10
1.4 Komplikace spojené se samoživitelstvím	11
1.4.1 Finanční situace	12
1.4.2 Postavení na trhu práce	12
1.4.3 Sociálně patologické jevy	13
1.4.4 Sociální vyloučení.....	14
1.5 Sociální pomoc státu pro matky samoživitelky	16
1.5.1 Sociální příjmy.....	17
1.5.2 Sociální služby.....	18
1.5.3 Další nástroje sociální politiky	20
2 Výzkumná část (praktická část)	22
2.1 Cíl práce a výzkumné otázky	22
2.2 Výzkumný soubor	23
2.3 Výsledky a analýza dat.....	23
2.3.1 Délka samoživitelství.....	24
2.3.2 Vedlejší zdroj příjmu	24
2.3.3 Pomoc rodiny	25
2.3.4 Povědomí respondentů o možnostech sociální pomoci od státu.....	26
2.3.5 Předsudky.....	27
2.3.6 Důvody, proč respondenti nevyužívají sociální služby	29
2.3.7 Sociální služby, které respondenti využívají	30
2.3.8 Dostatečné informace	31
2.3.9 Problémy, s nimiž se respondenti potýkají v souvislosti se samoživitelstvím	32
2.3.10 Demografické údaje	33
3 Diskuze	38
Závěr	42
Seznam použité literatury	44
Přílohy.....	47

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Druhy sociální pomoci jmenované respondenty.....

Chyba! Záložka není definována.

Úvod

O matkách samoživitelkách hovoříme v historickém kontextu od chvíle, kdy zanikl matriarchát (kde vládne žena) a základní společenskou jednotkou se stala patriarchální (vládne muž) rodina. V dalších historických obdobích vzájemně souvisí postavení matek samoživitelek s postavením ženy ve společnosti. Ve skupině matek samoživitelek měla nejlepší postavení ta žena, která se stala sólo (sama) rodičem z důsledku ovdovění, ostatní případy matek samoživitelek byly kriminalizovány a společensky sankcionovány. Zlepšení svého postavení se matky samoživitelky dočkaly až v souvislosti s reformami Josefa II. (Kořínková a kol., 2011).

V období první republiky v rodině stále převažovala pravomoc muže. V případě rozvodu děti náležely otci s výjimkou chlapců do čtyř let věku a dívek do sedmi let věku, které byly svěřeny matce. Nemanželské dítě, které mělo ze zákona postavení dítěte v cizí péči, vychovávala výhradně matka, která byla omezena coby pěstoun. Moc nad dětmi vykonával poručník za dozoru poručenského soudu. Nemanželský otec do výchovy obvykle nezasahoval, jeho rodičovská práva a povinnosti byly omezeny na placení výživného (Rouček, Sedláček, 1998).

Po roce 1989 došlo vlivem prudkého nárůstu rozvodovosti a mimomanželské plodnosti k výraznému zvýšení počtu matek samoživitelek. Pro české prostředí je v souvislosti s mimomanželskou plodností charakteristická vzdělanostní diferenciací. Nejvíce mimomanželských dětí se rodí ženám s nižším dosaženým vzděláním a v regionech s nejvyšší mírou nezaměstnanosti. Obecně lze tento trend vysvětlit ekonomickými příčinami, jelikož souvisí s nárůstem nejistoty na trhu práce a s ekonomickou nestabilitou části obyvatelstva. Katrňák (2008) „konstatuje, že vzrůst počtu matek samoživitelek je zapříčiněn vznikem systému sociálních dávek, který demotivuje jedince s nízkým příjmem vstupovat do manželství. Dále doplňuje, že pro některé ženy je ekonomicky výhodné být samoživitelkami, zvláště pokud je jejich partnerem málo vzdělaný muž s nejistými příjmy. V těchto případech může být samoživitelství dočasnou strategií, než selepší ekonomické postavení partnera.“

Matky samoživitelky jsou skupinou, která je vysoce ohrožená chudobou a sociálním vyloučením. Jejich postavení je ještě zhoršeno tím, že ženská práce je obecně méně finančně ohodnocena a že stát teprve řeší, jak přimět otce dětí, aby se na jejich výchově

podíleli alespoň po finanční stránce. Kromě nepříznivé finanční situací se samoživitelky potýkají s kritickým názorem společnosti, která v nich vidí nezodpovědné ženy, jež selhaly při výběru otce svých dětí. Tento jednostranný pohled matky samoživitelky často znevýhodňuje například i při hledání zaměstnání.

Předkládaná bakalářská práce se zabývá právě problematikou matek samoživitelek, problémy, se kterými se potýkají, a pomocí, která jim od státu náleží. Zkoumá i další aspekty tohoto tématu, například se ptá, zda je pomoc poskytovaná matkám samoživitelkám od státu prostřednictvím různých forem sociální podpory dostatečná. Dále se práce zabývá tím, jaké sociální problémy (ať již jde o sociálně patologické jevy nebo o fakt sociálního vyloučení této skupiny žen) se k samoživitelství vážou.

Práce je rozčleněna na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se budu zabývat terminologií související se samoživitelstvím, příčinami vzniku samoživitelství a komplikacemi, které jsou se samoživitelstvím spojeny (v této podkapitole se budu věnovat finančním problémům matek samoživitelek, hrozbě jejich sociálního vyloučení, sociálně patologickým jevům, které mohou matky samoživitelky postihnout, a v neposlední řadě i postavení této skupiny žen na trhu práce). V praktické části realizuji kvantitativní výzkum založený na metodě elektronických dotazníků s matkami samoživitelkami a otci samoživiteli. Prostřednictvím těchto dotazníků získám subjektivní názor k tématu samoživitelství. V závěru práce pak shrnu získané poznatky a navrhnou možná řešení, která by zlepšila postavení matek samoživitelek ve společnosti.

Motivace

Téma matek samoživitelek mne zajímá z více důvodů. Předně si všímám negativních předsudků, které tato problematika ve společnosti vyvolává. Matky samoživitelky jsou obecně hodnoceny jako nezodpovědné ženy, které si neuměly najít toho správného partnera, který by se postaral o jejich společné dítě, popřípadě jako vypočítavé ženy, které přežívají pouze na sociálních dávkách. Na základě tohoto zjednodušeného pohledu jsou matky samoživitelky často znevýhodňovány při hledání zaměstnání a společensky odsuzovány. Na druhou stranu jsem se ve svém životě setkala s četnými případy matek samoživitelek, jejichž finanční a společenská situace byla nedůstojná a kterým se ani přes snahu nedařilo toto své postavení zvrátit. Tento nesoulad mezi společenským míněním a vlastní zkušeností mě motivuje k tomu, abych zjistila, s jakými problémy se matky samoživitelky ve svém životě potýkají a zda je jim ze strany státu poskytována taková sociální podpora, aby měly zajištěný důstojný život pro sebe a pro své děti.

Cíl práce

Cílem práce je zjistit, zda je míra poskytované sociální podpory matkám-samoživitelkám v České republice dostačující vzhledem k jejich potřebám. Aby bylo tohoto cíle dosaženo, byly sestaveny výzkumné otázky, na které budu prostřednictvím výzkumného šetření odpovídat. Tyto výzkumné otázky jsou následujícího znění:

- Jaká sociální podpora je matkám samoživitelkám ze strany státu poskytována?
- Jaké jsou pro matky samoživitelky reálné možnosti využití této podpory?
- S jakými problémy se matky samoživitelky reálně potýkají?
- Jsou matky samoživitelky ohroženy sociálním vyloučením a sociálně negativními jevy?

1 Teoretická část

V teoretické části práce bude prezentována teoretická platforma pro realizaci výzkumného šetření. V tematicky vymezených kapitolách se budu zabývat samoživitelstvím a různými dílčími tématy, které s tímto pojmem souvisí, a dále sociální pomocí státu, která je matkám samoživitelkám poskytována.

1.1 Samoživitelství

„Termínem samoživitelství označujeme rodiče, kteří vychovávají, starají se a žijí své děti sami a bez cizí pomoci“.(Sobotková, 2007, st.14) V dřívější době byla namísto tohoto pojmu používána pojmenování jako „svobodná matka“ nebo „osamělá matka“, aktuální společnost se kloní k využívání označení „sólo rodič“ nebo genderově neutrálního pojmu „samoživitel“ (Sobotková, 2007). Pro rodiče je mnohem náročnější zvládat výchovu dítěte či dětí samostatně. Nejen, že musí stanovovat výchovné cíle bez porady s partnerem a leží na nich plná zodpovědnost za péči a výchovu dítěte, ale často jen obtížně zvládají financovat rodinný rozpočet, zvláště pokud nemají finanční podporu od zbytku rodiny a bývalého partnera. Samoživitelství má četná specifika, kterými se budu zabývat v následujících kapitolách.

1.2 Matka samoživitelka

Matka samoživitelka je ženou, která vychovává své děti samostatně. Podle průzkumu společnosti Proequality (2010) je 90 % domácností se sólo rodiči tvořeno matkami samoživitelkami. Matky samoživitelky jsou ohroženy mnoha negativními jevy, jako jsou například nedostatek finančních prostředků, sociální vyloučení, problémy při shánění zaměstnání v souvislosti s nutností celodenně pečovat o dítě, vyšší predispozice k sociálně patologickým jevům, potíže s řešením bytové situace, nemožnost zvládnout chod domácnosti ve spojení s mnoha povinnostmi a podobně. Tyto problémy jsou často obtížnější v souvislosti se společenskou rolí. Příkladem je, že v zaměstnání jsou ženy často ohodnoceny menším platem, než mají muži na stejné pozici. Matky samoživitelky dále mnohem častěji trpí osobními problémy, jako jsou například neshody s bývalým partnerem a jeho rodinou, stres, snížené sebevědomí, frustrace, nezvládnání výchovy dítěte, deprese atd. (Sobotková, 2007).

Matky samoživitelky musí v rodině zastávat všechny funkce od matky a otce až po živitelku a hospodyni. Často nelze všechny tyto nároky splnit, někdy jsou dokonce role, které musí matka samoživitelka zastávat, ve vzájemném rozporu. Tato skutečnost může být příčinou, proč ženy v tomto postavení propadají pocitům bezradnosti, méněcennosti a osamění. Z tohoto důvodu jsou tyto ženy jednou z ohrožených sociálních skupin, přičemž mají problémy především v souvislosti s nezaměstnaností, sociálním vyloučením anebo chudobou. Těmito jevy jsou nepřímo ovlivňovány i děti, které bývají znevýhodňovány oproti svým vrstevníkům (Matoušek a Pazlarová, 2014).

V zákoně se setkáme s termíny jako „osaměle žijící rodič“ nebo „neprovdaná matka“, které však nelze považovat za synonyma. Zatímco *„osamělý rodič je takový otec či matka, který žije osaměle, tj. bez druha/družky anebo manžela/manželky, neprovdanou matkou rozumíme ženu mající dítě, jež neuzavřela manželství s otcem svého potomka“* (§ 350 odst. 1 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce).

Podle údajů Českého statistického úřadu bylo k roku 2018 v České republice přibližně 180 190 neúplných rodin, které byly z větší části tvořeny rozvedenými rodiči (ČSÚ, 2019). Podporu státu, která je těmto sólo rodičům poskytována, nelze považovat za dostatečnou, většina jich funguje na hranici chudoby či přímo v ní. V souvislosti s tím, že v chudobou postižených rodinách často vznikají problémy se sociální patologií, může se tato situace brzy společnosti vrátit jako problém se vzrůstající kriminalitou a dalšími negativními společenskými jevy (Marksová Tominová, 2009).

1.3 Příčiny vzniku samoživitelství

Sobotková (2007) dělí příčiny samoživitelství do tří skupin:

První skupina jsou ženy samoživitelky, které tvoří neúplnou rodinu bez vlastní vůle – jejich stav tedy není záležitostí jejich vlastního rozhodnutí. Nejtypičtěji jde o ženy, které ovdověly, nebo o ženy, které opustil partner.

Druhou skupinu tvoří matky, které jsou samoživitelkami ze své vlastní vůle. Například může jít o ženy, které od svého partnera odešly, nebo (méně často) které otěhotněly s mužem, jenž nebyl jejich partnerem, protože chtěly mít dítě.

Poslední skupinou jsou nesezdaná soužití – jde o svobodné matky, které se z různých důvodů rozhodly žít s partnerem, aniž by vstupovaly do manželského svazku.

Motivace k nesezdanému partnerství mohou být ekonomické, ale i osobní (žena a její partner například nevěří v instituci manželství).

Příčiny vzniku neúplné rodiny tedy mohou být různé, přičemž jejich počet stoupá jako důsledek vyšší rozvodovosti a nižší sňatečnosti (Matoušek a Pazlarová, 2014). „*Pojem „neúplná rodina“ obsahuje hodnotící prvek – tímto termínem jako by bylo dáváno najevo, že rodině s rodičem samoživitelem něco podstatného chybí, kvůli čemuž nedostatečně plní své primární funkce. Jde o výraz vycházející z obecného diskursu, v jehož rámci jsou neúplné rodiny dosud považovány za handicapované*“.

Zajímavé je zabývat se i individuálními důvody, které stojí za dlouhodobými a definitivními rozpady ve vztahu mezi rodiči dítěte. Podle Nováka (2012) jde především o rozdílné názory na způsoby trávení volného času, absenci nebo nedostatek společných zájmů, rozdílné názory na postavení ženy a muže v domácnosti, mimomanželský vztah jednoho z partnerů anebo o rozpory ohledně finančního hospodaření rodiny. Dalšími důvody k rozchodu či rozvodu mohou být nespokojenost v intimním soužití páru, domácí násilí, rozdílné výchovné metody dětí, charakterové vady, závislosti anebo neplodnost.

1.4 Komplikace spojené se samoživitelstvím

Se samoživitelstvím jsou spojeny četné komplikace, které sólo rodiče ohrožují. V první řadě jde o finanční potíže, které pramení ze skutečnosti, že matka samoživitelka musí financovat rodinu samostatně, často bez pomoci svých rodičů nebo bez alimentů od biologického otce dětí. Pokud matka samoživitelka přijde o svého druha náhle (například nečekaně ovdoví), je tato situace o to těžší, že dosud nemá vypracovány strategie, jak se s obtížnou finanční situací vyrovnat. Samoživitelství je obtížné i po psychické stránce – matka samoživitelka se často dostává do situací, kdy se musí o děti plnohodnotně postarat například i ve své nemoci, nebo kdy musí dětem obstarávat hlídání, aby mohla chodit do zaměstnání. V následujících částech se budu věnovat jednotlivým typům konkrétních komplikací, které jsou se sólo rodičovstvím spojeny.

1.4.1 Finanční situace

Ačkoli český sociální systém s podporou matek samoživitelek počítá, nejde o podporu nijak velkou. Tato podpora je zaměřována v první řadě na matky, jejichž příjmy se

pohybují kolem hodnoty životního minima (Soukupová a Hamplová, 2007). Formami sociální podpory se budu zabývat ve druhé kapitole teoretické části práce, nyní se zaměřím spíše na ekonomické problémy, které jsou se samoživitelstvím provázány. Většina finančních problémů vyvěrá ze skutečnosti, že matka samoživitelka musí financovat celou rodinu z jednoho (vlastního) příjmu. Pokud bydlí v nájemním bytě, je tento úkol o to obtížnější.

Kritická finanční situace je typická pro matky samoživitelky, které mají dokončenou pouze základní školu. Na tuto skupinu dopadá kromě zvýšeného rizika chudoby i vyšší hrozba psychických a sociálních problémů. Dle průzkumů je těchto žen mezi matkami samoživitelkami 29 %. Z důvodu nízké kvalifikace jsou tyto matky samoživitelky více ohroženy nezaměstnaností, přičemž stres a psychické problémy, které se k této situaci váží, hledání dobré pracovní pozice ještě ztěžují. Pokud je kritická finanční situace dlouhodobá, mohou se ženy uchýlit i ke krádeži nebo se dostat prostřednictvím nebankovních půjček do dluhové pasti (Brůhová, 2015).

Podle Hasmanové Marhánkové (2011) se na tomto stavu podílí malé ekonomické zapojení otců do výchovy dětí. I když některé matky samoživitelky dostávají pravidelné alimenty, jejich výše často neodpovídá výdajům, které na výchovu a péči o děti vynaloží. Pokud otec dítěte výživné neplatí, je jeho vymáhání velmi problematické. V kontextu s ekonomickou situací žen se stále častěji můžeme setkat s pojmem feminizace chudoby, který označuje trend převahy chudoby mezi ženami ve srovnání s muži. Právě samoživitelství je jedním ze zásadních determinantů, které tento trend umocňují.

1.4.2 Postavení na trhu práce

Ačkoli je příjem matek samoživitelek pro rodinu zásadním, jejich postavení na trhu práce je neuspokojivé. Matky samoživitelky jsou ohroženější nezaměstnaností než ženy bezdětné nebo matky žijící ve společné domácnosti s partnerem. Matky samoživitelky mají náročný úkol nalézt takové zaměstnání, které by bylo dostatečně finančně ohodnocené, aby mohly z jediného příjmu zabezpečit chod domácnosti, a zároveň aby bylo méně časově náročné a dovolilo jim pečovat o děti. Ženy obecně jsou na trhu práce považovány za rizikovou kategorii, protože se u nich očekává kariéerní výpadek z důvodu mateřství. Matky samoživitelky jsou kategorií ještě rizikovější, jelikož

zaměstnavatel předvídá, že pokud takové ženě onemocní dítě, bude s ním muset zůstat doma (Hasmanová Marhánková, 2011).

Komplikací při hledání vhodného zaměstnání může být pro matky samoživitelky například to, že v České republice dosud není ve velkém rozšířena možnost částečného či sdíleného pracovního úvazku a práce z domu, je zde nedostatečně finančně dostupná možnost péče o malé děti a existuje jistý nesoulad mezi sociální politikou zaměstnanosti. Znevýhodněné postavení žen na trhu práce pramení i ze skutečnosti, že neplacená práce v rodině je mezi mužem a ženou tradičně nerovnoměrně rozložena. Zatímco od žen se očekává, že budou pečovat o domácnost, muži jsou této povinnosti obvykle zproštěni oproti vyšší odpovědnosti za finanční zajištění rodiny (Křížková, Sloboda, 2009).

Při hledání zaměstnání se matky samoživitelky orientují primárně na to, aby mohly sladit práci a rodinu. V tomto kontextu hledají práci v ideální vzdálenosti od domova, zajímá je i délka a pružnost pracovní doby (Hasmanová Marhánková, 2011). Dalším velmi podstatným parametrem je adekvátní finanční ohodnocení, kvůli kterému často ženy volí strategii většího počtu pracovních aktivit (například kombinaci více přivýdělků nebo hlavního pracovního poměru a menšího přivýdělku). Naopak méně si matky samoživitelky vybírají zaměstnání dle toho, ve kterém oboru se chtějí realizovat. Tento požadavek je nerealizovatelný na úkor výše jmenovaných kritérií (Křížková, Sloboda, 2009). Naprosté minimum matek samoživitelek si může dovolit omezit své finanční potřeby částečným úvazkem, aby mohly více času věnovat rodině.

Rydvalová a Junová (2011) upozorňují na skutečnost, že situaci matek samoživitelek a jejich postavení na trhu práce by zjednodušila větší informovanost zaměstnavatelů o možnostech, jak vycházet zaměstnancům vstříc při sladování jejich rodinných a pracovních povinností. Může jít například (v závislosti na možnostech firmy a druhu vykonávané práce) o možnost brát si dítě do zaměstnání, o zavedení dětského koutku, zřízení firemní školky, finanční příspěvek na jesle a školku, spolupráce s místní školkou a přizpůsobení její otevírací doby potřebám zaměstnanců.

1.4.3 Sociálně patologické jevy

Sociálně patologickými jevy zde rozumíme takové společenské jevy, které jsou nezdravé, abnormální a obecně nežádoucí. Takové deviantní chování bývá společensky

sankcionované, neboť není v souladu s morálními, sociálními a právními normami, které ve společnosti panují (Petrušek, Maříková a Vodáková, 1996). Hroncová a Emmerová (2009) „uvádí, že příčinou sociálně patologických jevů jsou poruchy socializační funkce rodiny“. Jednodušeji řečeno se sociálně patologické jevy rodí v rodinách, ve kterých se rodiče nechtějí nebo nemohou o své děti řádně starat z důvodu nemoci, pracovního vytížení, nezralosti, mentální a sociální nezpůsobilosti anebo charakterových nedostatků. Negativní vliv může mít i špatně zvolený výchovný styl, který má destruktivní roli v procesu socializace dítěte.

Vaňková (2007) rozděluje sociální patologii dle předmětu zkoumání na:

- závislosti (do této kategorie řadí kromě alkoholové, drogové a hráčské závislosti i workoholismus a náboženský fanatismus)
- vandalismus, delikvence, kriminalita
- sexuální aberace (pedofilie, hypersexualita, voyerismus a další)
- záškoláctví, lhaní, prostituce, náboženské sekty
- týrání, zanedbávání, zneužívání
- násilí, agresivita, šikana
- poruchy chování zapříčiněné duševní poruchou
- ohrožení mravnosti a výchovy mládeže
- xenofobie, rasismus, intolerance
- sebevražedné tendence a sebepoškození

Podle Krause a Hroncové (2010) „je neúplná rodina citlivější na vnitřní otřesy a konflikty“. Absence sociální role otce a jeho vzorců chování může mít vliv na pozdější rozvoj deviantního chování. Říčan (2010) doplňuje, že problémem jsou v případě dětí zejména internet a počítačové hry, které v dětské realitě smazávají rozdíl mezi skutečností a virtuální realitou. V počítačových hrách často převládají témata jako sexualita, násilí a podobně, což snižuje citlivost dětí ke kultuře a oslabuje jejich smysl pro hodnotné lidské vztahy.

Z výše uvedených příkladů sociálních patologií můžeme uvažovat, že matek samoživitelek se týkají zejména závislosti (stres může žena kompenzovat pitím alkoholu či užíváním antidepresiv, na kterých může vzniknout závislost), kriminalita (žena se ve snaze získat nějaké finanční prostředky na chod rodiny může uchýlit ke krádežím), prostituce (může matkám samoživitelkám sloužit jako zdroj obživy) a sebevražedné tendence a sebepoškozování (matka samoživitelka, ohrožená depresemi, může toto řešení považovat za jediný únik ze své situace).

1.4.4 Sociální vyloučení

V historii se matky samoživitelky ocitaly v obtížnějších situacích než dnes – byly ve většině případů odsouzeny k životu na okraji společnosti a v chudobě. V současné době se matky samoživitelky sice již nemusí potýkat s životem na okraji společnosti, které jsou naopak běžnou součástí, navzdory tomu trpí část společnosti negativními předsudky vůči této minoritě. V českých rodinách se často stále drží tradice, dle které se úspěšnost ženy posuzuje dle její schopnosti najít si vhodného a dobře finančně zabezpečeného partnera a otce svých dětí. Matky samoživitelky proto často své postavení chápou jako osobní selhání, s čímž se obvykle ztotožňuje i její okolí. I vlastní rodině nezřídka záleží více na názoru sousedů, tato situace se ještě stupňuje na vesnicích, kde je anonymita nižší než ve městech (Gillernová, Kebza, Rymeš a kol., 2011).

Často se tak matka samoživitelka vědomě i nevědomě začíná společnosti stranit. Ztrátou sociálních kontaktů trpí obecně ženy, které se staly matkami, jelikož musí trávit více času s dětmi a nemohou se naplno věnovat budování sítě sociálních kontaktů a jejímu udržování. Podle Petruska (in Petruska, Mařík a Vodáková, 1996) hovoříme o „sociálním kapitálu, který můžeme chápat jako souhrn zdrojů, které můžeme využít, protože se známe s jinými lidmi“. Objem sociálního kapitálu určíme jako součet finančního, kulturního a sociálního kapitálu známostí v takové míře, v jaké s nimi můžeme operovat ke svému prospěchu. Nedostatek sociálního kapitálu se může projevit jako neschopnost získat potřebné informace a v důsledku toho nastává znevýhodnění v sociálním životě člověka a na trhu práce. Dalším následkem je negativní dopad na psychické zdraví jedince, psychická deprivace a sociální izolace.

Sociální vyloučení má však jako pojem více rozměrů, které je nutné brát v úvahu při zkoumání míry sociálního vyloučení určité společenské skupiny. Například Šťastná (2009) uvádí jako determinanty sociálního vyloučení výši vzdělání, účast na trhu práce, příjmovou chudobu, ohrožení nízkým příjmem a dosažitelnost bydlení. Matky samoživitelky jsou skupinou zvýšeně ohroženou sociálním vyloučením, a to zejména kvůli zhoršenému přístupu k bezpečnosti, bydlení, sociálním službám, vzdělávání, práci a zdravotnictví. U neúplných rodin se riziko sociálního vyloučení pohybuje kolem 50 % (Horáková a kol., 2013).

1.5 Sociální pomoc státu pro matky samoživitelky

Občanům České republiky je poskytována sociální pomoc, která má saturovat jejich nedostatečné příjmy a cílí na jejich specifické potřeby. Osoby, jimž je sociální pomoc státu poskytována, jsou rozděleny do skupin dle různých charakteristik. Sociální systém u nás však neřeší, zda je matka samoživitelka či nikoli, většinou se její nárok na sociální pomoc odvíjí od jejího příjmu, který je komparován se státem stanoveným životním minimem. Ačkoli existují obavy, aby tento systém nemotivoval některé ženy ke skrývání partnera (jinak řečeno – k předstírání samoživitelství), jde o jev spíše okrajový, který by neměl ovlivňovat pohled na celou skupinu matek samoživitelek.

„Státní sociální podporu, kterou legislativně zajišťuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, můžeme charakterizovat jako podporu, která je vyplácená z prostředků státu jednotlivcům i rodinám, jejichž příjmy nedostačují na pokrytí nákladů na jejich základní potřeby, jako jsou například potraviny, bydlení a podobně“. (Matoušek, 2016, str.85).

V následujících podřazených kapitolách se budu orientovat na jednotlivé typy státní sociální podpory – na sociální příjmy a služby a na další nástroje sociální politiky. Tato kapitola teoretické části práce je podstatná pro svou návaznost na praktickou část práce, ve které se budu zabývat mimo jiné tím, zda je sociální pomoc státu poskytovaná matkám samoživitelkám dostatečná a zda k ní mají matky samoživitelky státem deklarovaný přístup.

1.5.1 Sociální příjmy

Dávky sociální podpory můžeme rozdělit na testované (jsou přidělovány na základě výše příjmu žadatele) a netestované (jsou přidělovány bez nutnosti zkoumání příjmu žadatele). Tyto dávky jsou přidělovány jen fyzickým osobám, přičemž žadatel o sociální dávku (u testovaných dávek i osoby posuzované společně s ním) musí být trvale hlášený na území našeho státu, nebo musí na jeho území pobývat alespoň 365 dní. V případě nezletilých osob není vyžadováno, aby splnily podmínku trvalého nebo dlouhodobého pobytu v České republice, pokud jsou svěřeny do náhradní ústavní péče.

Sociální dávky se označují jako sociální příjmy, které se dělí na sociální dávky dle příjmu a sociální dávky bez vlivu na příjem. Jejich účelem je pomoc lidem v tíživé životní situaci. V tomto kontextu hovořím o dávkách:

- důchodového pojištění
- nemocenského pojištění
- o peněžitých dávkách sociální pomoci
- dávky státní sociální podpory
- podpora v nezaměstnanosti
- příspěvek na péči
- příspěvek na sociální služby (Matoušek, 2016).

Ještě před porodem má matka samoživitelka možnost využít příspěvky své zdravotní pojišťovny, které se obvykle týkají předporodní péče (jde například o proplacení vitamínů určených pro těhotné ženy nebo o finanční příspěvek na stomatologické zákroky apod.), tyto dávky jsou individuální, jelikož ne všechny pojišťovny tyto dávky proplácejí.

Matky samoživitelky mají kromě toho nárok na příspěvek na přestěhování se za prací, který může činit až padesát tisíc korun. Tato forma státní sociální podpory patří mezi ty méně známé, ačkoli má potenciál dlouhodobě zlepšit životní standard matky samoživitelky. Dalším obdobným příspěvkem je příspěvek na dojíždění do zaměstnání ve výši až tři a půl tisíce korun měsíčně (Habáň, Beránková, 2016).

Po porodu má matka samoživitelka nárok na porodné. Na rozdíl od dřívějšího období již není tato dávka vyplácena plošně, ale stala se sociální dávkou pro ženy s nejnižšími příjmy. „Žena dosáhne na porodné v případě, pokud její příjmy za kalendářní čtvrtletí předcházející čtvrtletí, v němž dítě porodila, nepřekročí 2,7 násobek životního minima. O porodné může žena žádat zpětně, nejpozději však v období jednoho roku po narození dítěte. Aktuálně činí porodná třináct tisíc korun na první dítě a deset tisíc korun na dítě druhé“ (MPSV [a], nedatováno). Kromě porodného může žena znovu využít příspěvků své zdravotní pojišťovny, které jsou obvykle (dle nabídky konkrétní zdravotní pojišťovny) poskytovány například na potřeby pro novorozence (kojenecké váhy, odsávačky mateřského mléka, monitory dechu, dětské chůvičky apod.).

V případě, kdy matka ve dvou letech předcházejících narození dítěte odpracovala alespoň 270 dní (resp. byla po tuto dobu nemocensky pojištěna), má nárok na peněžitou pomoc v mateřství, která činí 70 % denního vyměřovacího základu za kalendářní den. Mateřská dovolená trvá 28 týdnů (v případě narození více dětí zároveň je o devět týdnů delší). Může se stát, že matka samoživitelka nesplňuje podmínky pro přiznání peněžitě pomoci v mateřství – typicky se tak stává v případě, kdy žena otěhotní ještě v období svého studia (ČSSZ [a], nedatováno). V tomto případě začne po porodu namísto peněžitě pomoci v mateřství pobírat rovnou rodičovský příspěvek, který je poskytován bez ohledu na příjem a je vyplácen úřadem práce. Celková částka, vyplacená rodiči v rámci rodičovského příspěvku, je stanovena příslušným právním předpisem, není tedy závislá na předcházejícím příjmu rodiče. Pokud příjem matky samoživitelky za předchozí kalendářní čtvrtletí nepřesáhl 2,7 násobek životního minima, má její dítě nárok na přídavek pro nezaopatřené dítě (Matoušek, 2016).

Ošetřovné je dávkou, v jejímž případě jsou brány v zřetel i ztížené podmínky, ve kterých matka samoživitelka žije. Do doby, než dítě dosáhne 16 let, je matce samoživitelce vypláceno po dobu 16 dnů. Standardně je rodičům vypláceno 9 dnů ošetřovného (ČSSZ [b], nedatováno). Od roku 2018 bylo zavedeno tzv. dlouhodobé ošetřovné, které by mělo saturovat výpadek příjmu rodiče, jenž musí pečovat o své dítě delší dobu (ČSSZ [c], nedatováno). Na ošetřovné má matka samoživitelka nárok pouze v případě, kdy je v zaměstnaneckém poměru.

V případě, kdy matka samoživitelka nemá dostatečné příjmy a její sociální a majetkové poměry jí neumožňují uspokojení základních potřeb jejích i jejího dítěte na takové

úrovni, která je pro společnost přijatelná, a současně nemůže své příjmy z objektivních důvodů zvýšit, může požádat o pomoc v hmotné nouzi. Ta je poskytována prostřednictvím tří dávek:

- příspěvku na živobytí
- doplatku na bydlení
- mimořádné okamžité pomoci, kterou upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (MPSV [b], nedatováno).

Kritéria pro poskytnutí této dávky, o které rozhoduje příslušný úřad práce, jsou relativně přísná – žadatelka nesmí mít dluhy a majetek, jehož prodejem by mohla svou situaci řešit, musí se aktivně snažit zvrátit svůj neuspokojivý ekonomický stav, nesmí být v pracovním či obdobném poměru, nesmí vykonávat samostatnou výdělečnou činnost atd. Četnost jejich udělení je v pravomoci příslušného orgánu sociálního zabezpečení. Další podmínky upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (MPSV [b], nedatováno).

Matka samoživitelka může dále potenciálně čerpat tři ze čtyř typů důchodů, které jsou v České republice vypláceny. Jedná se o invalidní, vdovský a sirotčí důchod (§ 4 zákona č. 155/1995 Sb., zákon o důchodovém pojištění). S tím jsou spojeny další nároky na příspěvky – matka má například nárok na příspěvek na rekreaci svého dítěte či dětí (jde o částečnou úhradu nákladů). Dále může matka samoživitelka využít nabídky své zdravotní pojišťovny – ty každoročně aktualizují nabídku svých příspěvků, které se týkají například pohybových aktivit dětí, dioptrických pomůcek, očkování, letních táborů, ozdravných pobytů a dalších aktivit.

1.5.2 Sociální služby

Sociální služby, které jsou upraveny zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, můžeme dle Matouška (2016, s. 203) definovat jako „*všechny služby, krátkodobé i dlouhodobé, poskytované oprávněným uživatelům, jejichž cílem je zvýšení kvality klientova života, případně i ochrana zájmu společnosti.*“. Sociální služby zabezpečuje řada resortů státní správy. Jde o sociální služby jako péče o seniory, péče o občany se sociálně patologickými projevy chování, případně i o služby v oblasti zdravotní péče, vzdělávání, bydlení a poradenství.

Matky samoživitelky mohou v situacích nouze využít například služby azylových domů pro matky s dětmi, domovů pro matky s dětmi v tísní a podobných zařízení, která jsou dostupná v každém větším městě. Další sociální službou je možnost bezplatné právní porady informativního charakteru, která je poskytována žadatelům, jejichž měsíční příjem za posledních šest měsíců nepřesáhl trojnásobek životního minima, nicméně existují-li důvody hodné zvláštního zřetele, lze od této podmínky upustit (ČAK, 2018). Jistou úlevu mohou matkám samoživitelkám poskytnout tzv. nízkoprahová centra pro děti a mládež, která poskytují zázemí, pomoc a podporu dětem ohroženým sociálním vyloučením a dalšími podobnými problémy.

Poradenskou pomoc poskytují i odbory sociálně-právní ochrany dětí, spadající pod Ministerstvo práce a sociálních věcí. Další možnosti bezplatného poradenství poskytují různé neziskové organizace, které matkám samoživitelkám radí nejen v oblasti sociální podpory, ale pomáhají například i s vymáháním dlužného výživného. Tyto neziskové organizace často saturují potřeby matek samoživitelek tam, kde státní pomoc nedostačuje.

1.5.3 Další nástroje sociální politiky

Mezi další nástroje sociální politiky můžeme zařadit například věcné dávky (jinak řečeno dávky v naturáliích, které se vyskytují zejména v lékařské a zubní péči, kde jde o léky a zdravotnické pomůcky), účelové půjčky (jsou návratné – sociální pomoc je v tomto případě poskytována formou výhodnějšího úroku), úlevy a výhody pro různé skupiny obyvatelstva (například slevy na jízdném pro studenty, vstupné na kulturní akce pro děti apod.) a státní regulace cen některého spotřebního zboží a služeb.

Matka samoživitelka může také využít dva druhy daňových úlev, které pomáhají zlepšit její finanční situaci. Jde o daňovou slevu za umístění dítěte do školky a daňovou slevu na dítě. Daňovou slevu na dítě může uplatnit rodič, který žije s dítětem ve společné domácnosti a pečuje o něj. V praxi však může nastat situace, kdy se daňovou slevu pokusí uplatnit i partner matky samoživitelky – v takovém případě je nutné, aby rozhodl soud (Matoušek, 2016).

2 Výzkumná část (praktická část)

Ve výzkumné části práce představím své výzkumné šetření, které jsem realizovala prostřednictvím polostandardizovaného dotazníku. V jednotlivých podkapitolách se budu věnovat náležitostem svého výzkumu (použitým metodám, stanoveným výzkumným otázkám a výzkumnému souboru) a prezentaci a interpretaci dat, získaných z dotazníkového šetření.

Pro praktickou část své bakalářské práce jsem zvolila kvantitativní formu výzkumu, jejímiž hlavními výhodami jsou zejména relativně rychlý a jednoduchý sběr dat, možnost jejich prezentace prostřednictvím grafů a možnost zobecnění výsledků na celou populaci (v mém případě na celou populaci samoživitelů v České republice). Tuto formu výzkumu jsem zvolila dále proto, že je ve shodě s mým výzkumným záměrem – jinak řečeno mi umožní relevantním způsobem zkoumat vybrané aspekty cílové skupiny samoživitelů. Jako výzkumný nástroj jsem použila polostandardizovaný dotazník, distribuovaný mezi respondenty v elektronické formě. Elektronická forma dotazníku umožňuje oslovení široké skupiny potenciálních respondentů. Získaná data budu prezentovat prostřednictvím grafů a frekvenčních tabulek.

2.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Hlavním cílem dotazníkového šetření bylo zjistit, zda je míra poskytované sociální podpory matkám samoživitelkám v České republice dostačující vzhledem k jejich potřebám. Tento hlavní cíl jsem doplnila cíli dílčími:

- Zjistit, jaké povědomí mají matky samoživitelky o sociální pomoci, na kterou mají ze zákona nárok.
- Zjistit, jaké jsou pro matky samoživitelky reálné možnosti využití sociální pomoci.
- Zjistit, s jakými problémy se matky samoživitelky ve svém životě potýkají.
- Zjistit, zda jsou matky samoživitelky ohroženy sociálně patologickými jevy.

Aby bylo dosaženo cílů výzkumného šetření, byly sestaveny výzkumné otázky, na které budu prostřednictvím výzkumného šetření odpovídat.

HVO1: Je míra poskytované sociální podpory matkám samoživitelkám v České republice dostačující vzhledem k jejich potřebám?

Tato hlavní výzkumná otázka byla doplněna dílčími výzkumnými otázkami, které jsou v souladu s dílčími cíli výzkumu:

VO1: Jaké povědomí mají matky samoživitelky o sociální pomoci, která je jim ze strany státu poskytována?

VO2: Jaké jsou pro matky samoživitelky reálné možnosti využití této podpory?

VO3: S jakými problémy se matky samoživitelky reálně potýkají?

VO4: Jsou matky samoživitelky ohroženy sociálně patologickými jevy?

2.2 Výzkumný soubor

Respondenty pro svůj výzkum jsem vybírala dle následujících kritérií:

- pohlaví: žena a muž

Ačkoli jsem si vědoma skutečnosti, že samoživitelství není výhradní doménou žen, proto jsem své výzkumné šetření orientovala i na muže. Dalším důvodem je skutečnost, že ženy mají v porovnání s muži například obecně zhoršené postavení na trhu práce.

- sociální postavení: matka samoživitelka, otec samoživitel
- souhlas s poskytnutím údajů pro účely výzkumného šetření

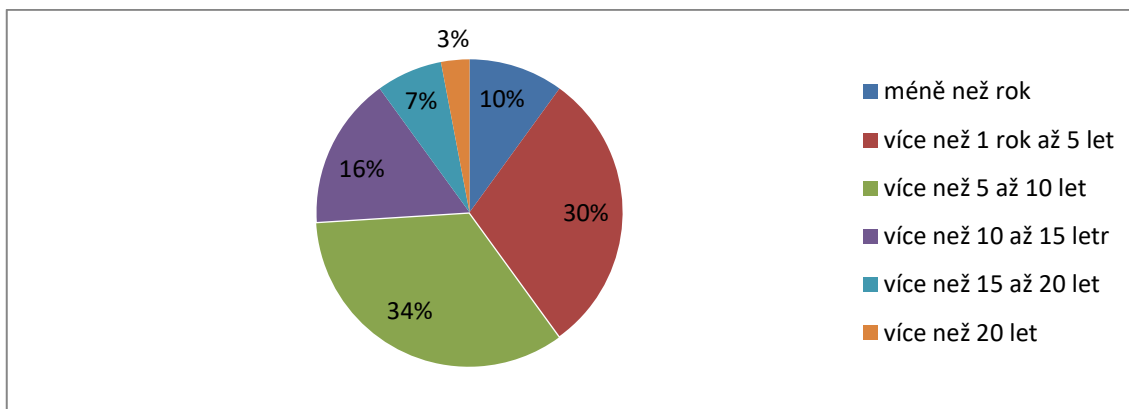
Další možné charakteristiky, jako například věk, počet dětí, příjmová skupina apod., byly použity jako kritéria pro výběr výzkumného souboru.

Potenciální respondenti byli osloveni prostřednictvím sociální sítě Facebook ve skupinách, které se svým tématem dotýkaly problematiky samoživitelství. Tímto způsobem bylo dosaženo celkového počtu 134 respondentů. První položka dotazníku, která se respondentů ptala, zda jsou v současné době samoživitelé, byla otázkou filtrační – pokud byla označena odpověď „ne“, dotazník se automaticky uzavřel. Po odečtení respondentů, kteří nesplňovali kritérium samoživitelství (například pouze ze zvědavosti začali dotazník vyplňovat, ačkoli se jich netýkal), jsem dostala konečnou velikost

výběrového souboru – 100 respondentů. Sběru výzkumného souboru se zúčastnily jen ženy, žádný muž se výzkumu neúčastnil.

2.3 Výsledky a analýza dat

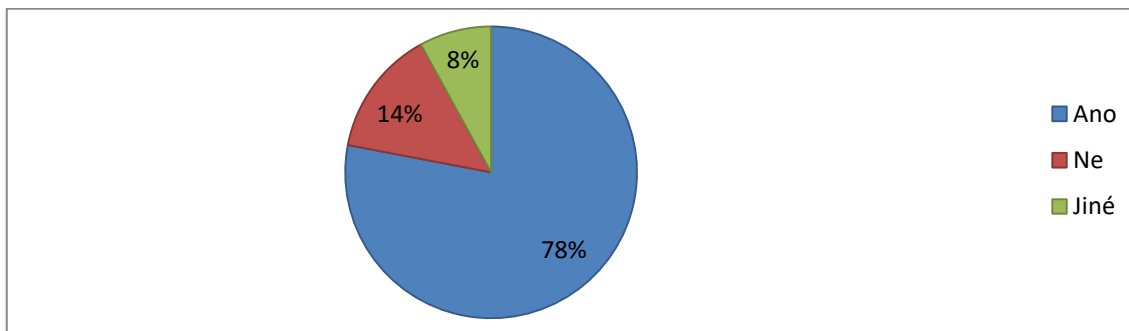
2.3.1 Délka samoživitelství

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 1 znázorňuje, že 40 % respondentů odpovědělo, že se potýká s krátkodobou délkou samoživitelství (méně než rok až 5 let). Naopak s delší dobou samoživitelství se potýkalo 60% respondentů. To se týká i statutu s dlouhou dobou samoživitelství (10 let a více). Tuto odpověď uvedlo 29 % respondentů. Tuto skutečnost bychom mohli vysvětlit několika způsoby – například tím, že s rostoucí délkou samoživitelství roste i pravděpodobnost, že si žena najde nového partnera, se kterým založí rodinu, nebo tak, že dítě, o které samoživitelka pečuje, dospěje a opustí společnou domácnost.

2.3.2 Vedlejší zdroj příjmu

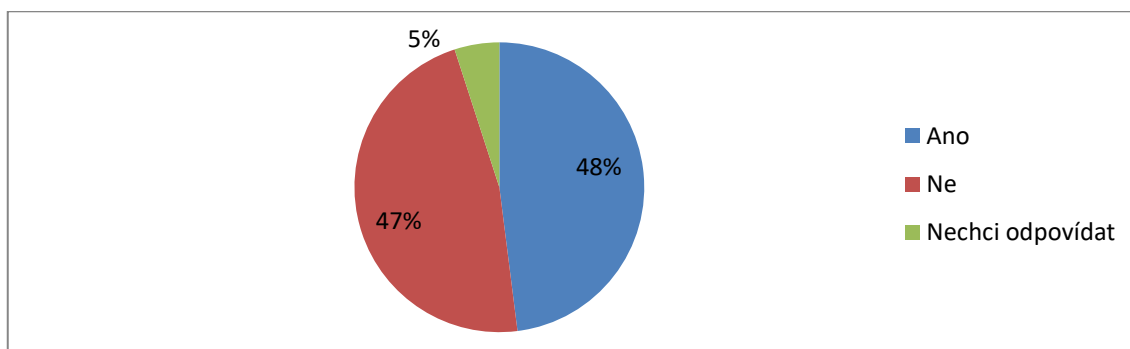

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 2 znázorňuje vedlejší zdroj příjmu. Nejvíce respondentů, a to 78%, označilo odpověď ano s tím, že popsali svůj druh příjmu. Dohodu o provedení práce označilo 48% respondentů a dohodu o provedení činnosti označilo 30%. Možnost označení bodu podpory v nezaměstnanosti neoznačil žádný respondent. Co se týče odpovědi jiné, respondenti uváděli jako vedlejší zdroj příjmu dávky a finanční pomoc od rodin či přátel.

2.3.3 Pomoc rodiny

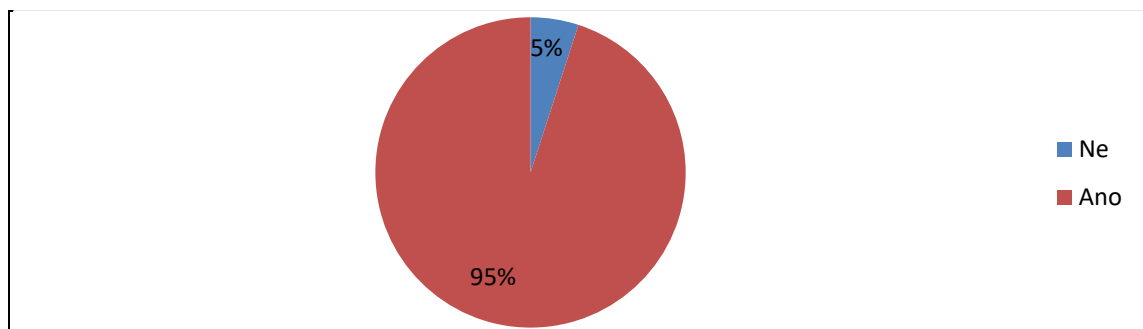
Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 3 znázorňuje jak je rodina samoživitelky zapojená do péče o její dítě. Bylo zjištěno, že 48% respondentů tuto pomoc má a využívá ji, jelikož by tuto péči o dítě sami nezvládli. Co se týče odpovědí, že rodina matce samoživitelce nikterak nepomáhá, mnohdy se o ni ani nezajímá, natož o její dítě, tuto možnost uvedlo 47% respondentů. Je zjevné, že tato analýza je na % poměrně vyrovnaná. Respondenti také uvedli, že nechtějí na tuto otázku odpovídat a to činí 5% respondentů.

Sociální pomoc a jejich možnosti

Pátá položka dotazníku se ptala, zda mají matky samoživitelky povědomí o tom, jaká sociální pomoc jim ze strany státu náleží (konkrétněji řečeno tato položka dotazníku vyjadřuje subjektivní hodnocení vlastního povědomí matek samoživitelek o znalosti možných způsobů sociální pomoci ze strany státu). Respondenti mohli zvolit buď odpověď „ne“, nebo odpověď „ano“ a uvést konkrétní příklady sociální pomoci, na kterou si myslí, že mají nárok. Odpověď „ne“ zvolilo pouze 5 respondentů, zbylých 95 konstatovalo, že ví, jaká sociální pomoc jim ze zákona náleží. Níže je tento poměr vizualizován ve výšečovém grafu.

2.3.4 Povědomí respondentů o možnostech sociální pomoci od státu

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Z grafu č. 4, kdy odpovědělo 100 respondentů, že ví, jakou sociální pomoc mohou od státu žádat, jich 95 specifikovalo svou odpověď. Zbýlých 5 respondentů z nějakého důvodu nevedlo, o kterých druzích sociální pomoci mají povědomí. V tabulce níže jsou uvedeny jednotlivé formy sociální pomoci, které respondenti jmenovali.

Tabulka č. 1: Druhy sociální pomoci jmenované respondenty

Sociální pomoc
Porodné
Peněžité pomoc v mateřství
Rodičovský příspěvek
Přídavek na dítě
Ošetřovné
Pomoc v hmotné nouzi
Příspěvky pojišťovny
Azylový dům pro matky

Nejvíce respondentů uvedlo jako sociální pomoc, kterou mohou ze strany státu obdržet, porodné. Dalšími nejfrekventovanějšími uváděnými peněžitými dávkami byly peněžité pomoc v mateřství (59 dotázaných matek samoživitelek) a rodičovský příspěvek (41 respondentů). Na první výzkumnou otázku „Jaké povědomí mají matky samoživitelky o

sociální pomoci, která je jim ze strany státu poskytována?“ můžeme na základě vyhodnocení této otázky odpovědět, že matky samoživitelky mají subjektivní pocit dobré informovanosti o sociální pomoci, která jim ze strany státu náleží. Na základě forem sociální pomoci, které dokázaly vyjmenovat, lze však konstatovat, že jejich objektivní informovanost naopak dobrá není – například pouze 17 respondentů uvedlo možnost příspěvku od pojišťovny, ačkoli zdravotní pojišťovny poskytují svým pojištěncům částky, které mohou významně ulevit rodinnému rozpočtu samoživitelky. Odpověď na výzkumnou otázku, která se týkala reálných možností využití sociální podpory matkami samoživitelkami, byla zkoumána prostřednictvím 6. a 7. položky dotazníku, které zkoumaly, zda matky samoživitelky v souvislosti se svým samoživitelským statutem žádaly o sociální dávky a zda jim byly poskytnuty, a následně zda matky samoživitelky využívají některých sociálních služeb. U respondentů, kteří uvedli, že nežádali o žádné sociální dávky (kromě peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku), anebo že nevyužívají žádné sociální služby, jsem se dále ptala na důvod.

Sociální dávky

Šestá položka dotazníku se respondentů tázala, zda v souvislosti se svým samoživitelstvím žádali o jiné sociální dávky než o peněžitou pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek – u těchto dávek jsem očekávala, že je všechny matky samoživitelky využily (v případě peněžité pomoci v mateřství tehdy, pokud jim na ni vznikl nárok). Mým cílem bylo zjistit, zda samoživitelky využívají sociální dávky nad rámec peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku, respektive zda jim je umožněno je využívat (tedy jestli jsou jim kompetentními úřady přiznávány).

Oslovené matky samoživitelky mohly označit odpověď „ne, protože...“, u které byly nabízeny možné důvody pro nevyužití sociální dávky (konkrétně šlo o možnosti „nepotřebuji tyto sociální dávky“, „nemám dostatek času, abych si je vyřídila“, „nevím, jak bych si je zařídila“ a „jiný důvod...“), dále odpověď „ano a byly mi přiznány“ anebo „ano a nebyly mi přiznány“. Pokud byly respondentům některé dávky přiznány a jiné ne, mohly označit více nabízených odpovědí.

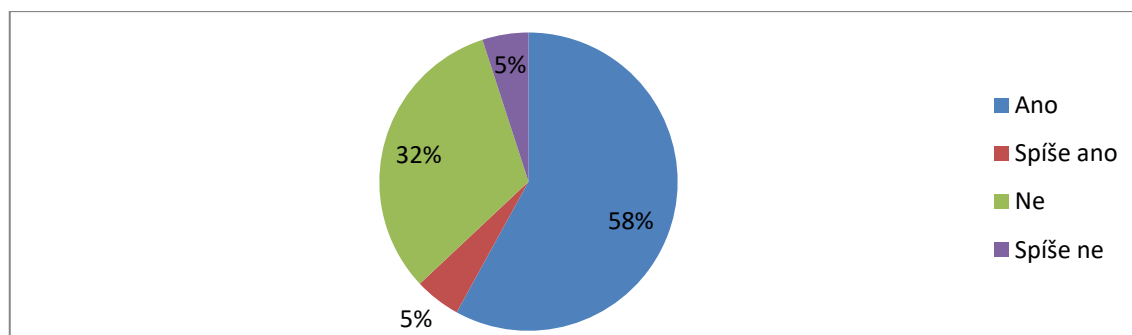
Celkem 21 respondentů konstatovalo, že v souvislosti se svým samoživitelstvím nežádaly o jiné sociální dávky než je peněžita pomoc v mateřství a rodičovský

příspěvek. Šest z těchto respondentů uvedlo, že o sociální dávky nežádalo proto, že je nepotřebují. Dalších devět oslovených matek samoživitelek nemá dostatek času na jejich zařízení. Tři respondenti neví, jak by si je mohli zařídit. Nakonec rovněž tři respondenti označili možnost „jiný důvod“ – jedna z oslovených matek tento důvod nespécifikovala, dvě uvedly, že si myslí, že by dávky stejně nedostaly.

Možnost, podle které respondenti o dávky žádali, a byly jim přiznány, označilo 61 oslovených matek samoživitelek. Celkem 39 oslovených samoživitelek uvedlo, že o sociální dávky žádaly, ale že jim pro nesplnění podmínek nebyly přiznány. Konkrétní podmínky, které respondenti nesplnili, popřípadě další okolnosti nepřiznání požadovaných sociálních dávek, by byly vhodným tématem dalšího podobného výzkumu.

Na druhou výzkumnou otázku „Jaké jsou pro matky samoživitelky reálné možnosti využití této podpory?“ můžeme tedy odpovědět tak, že v případě sociálních dávek se více než polovina (konkrétně 53 %) oslovených matek samoživitelek setkala s tím, že jim byly požadované sociální dávky poskytnuty. Zároveň se však 45% oslovených matek samoživitelek setkala s odmítnutím svého požadavku na přiznání sociální dávky. V této souvislosti lze konstatovat, že matky samoživitelky mají sice po splnění určitých podmínek reálnou možnost využívat sociální dávky, nelze však říci, že by tato možnost byla dostatečná.

2.3.5 Předsudky

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 5 znázorňuje podvědomí matek samoživitelek o různých předsudcích, které se týkají především toho, v jaké životní situaci se právě nacházejí. Na grafu je viditelné, že 58% respondentů odpovědělo, že ano a 5% spíše ano. Tudíž lze říci, že 63%

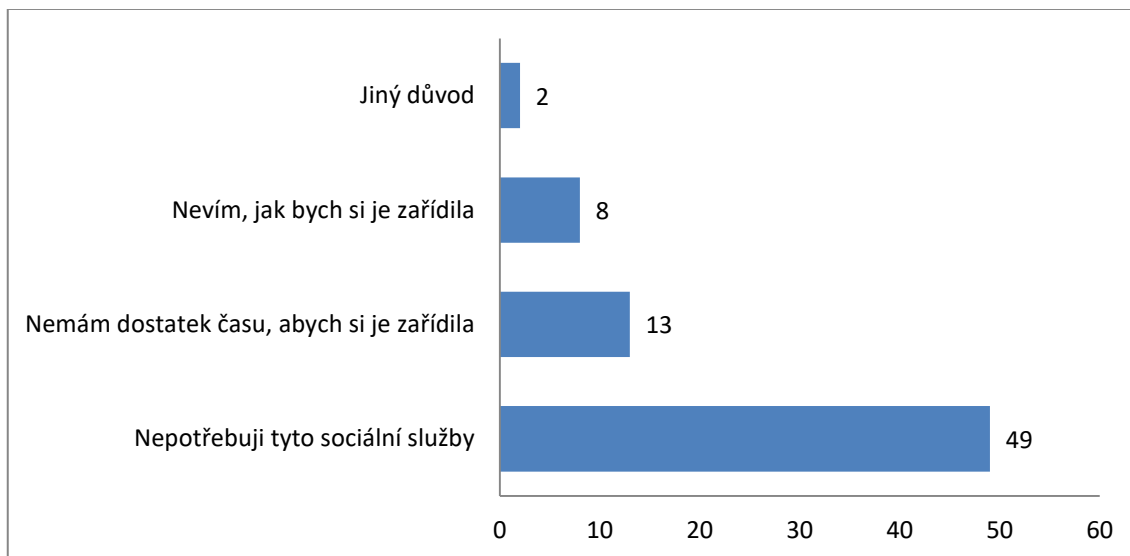
respondentů se ve svém životě setkala s předsudky, díky tomu, že se nacházejí v situaci, kterou nezavinili vlastním přičiněním a zůstali sami se svým dítětem nebo dětmi. Dále 37% se vyjádřilo, že tuto zkušenost nemají nebo se s předsudky nesetkali. Nebo nemají takovéto podvědomí.

Sociální služby

Osmá otázka dotazníku se respondentů tázala, zda využívají či v minulosti využívali v souvislosti se svým samoživitelstvím nějaké sociální služby. Respondenti mohli označit možnost „ano, jde o...“ a následně vybrat z možností „azylový dům pro matky s dětmi“, „bezplatná právní poradna“, „nizkoprahová centra pro děti a mládež“, „poradenství OSPOD“, „neziskovky“ a „jiné...“, kde mohly oslovené matky samoživitelky doplnit vlastní odpověď. Další možností byla odpověď „ne, protože...“, kde mohli respondenti konkretizovat, proč sociální služby nevyžívají, pomocí nabízených možností „nepotřebuji tyto sociální služby“, „nemám dostatek času, abych si je zařídila“, „nevím, jak bych si je zařídila“ a „jiný důvod...“, kde mohly opět doplnit vlastní odpověď.

Zatímco většina matek samoživitelek z mého výzkumného souboru žádala o sociální dávky (bez ohledu na to, zda jim byly či nebyly přiznány), v případě sociálních služeb byla situace spíše opačná – většina oslovených matek samoživitelek konstatovala, že sociální služby nevyžívají. V grafu níže jsou představeny důvody, které respondenti uvedli na doplňující otázku, proč nevyžívají sociální služby.

2.3.6 Důvody, proč respondenti nevyužívají sociální služby

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 6. analyzuje skupiny respondentů, které nevyužívají v souvislosti se svým samoživitelstvím sociální služby, jich tak nejvíce (49%) činí proto, že je nepotřebují. Dalších 13% z této skupiny nemá dostatek času na to, aby si je zařídilo. 8% respondentů, kteří nevyužívají sociální služby, neví, jak by si je zařídilo. Pouze 2% těchto respondentů uvedlo, že má jiný důvod - konkrétně šlo o nedostupnost sociálních služeb v blízkém okolí a o nedůvěru v tyto sociální služby. Zbytek respondentů na tuto otázku neodpovědělo (28%).

V rámci dalšího tematicky příbuzného výzkumu by bylo vhodné na tuto problematiku navázat zkoumáním potřeb matek samoživitelek v souvislosti se sociálními službami – tím by bylo možné upravit nabídku těchto služeb tak, aby samoživitelkám více vyhovovaly a byly tak efektivnější například v pomoci této skupině žen při jejich uplatnění na trhu práce.

V grafu níže jsou zobrazeny četnosti jednotlivých odpovědí / druhů sociálních služeb, které oslovené matky samoživitelky využívají. Respondenti mohli označit více možných odpovědí, pokud využívají více druhů sociálních služeb.

2.3.7 Sociální služby, které respondenti využívají

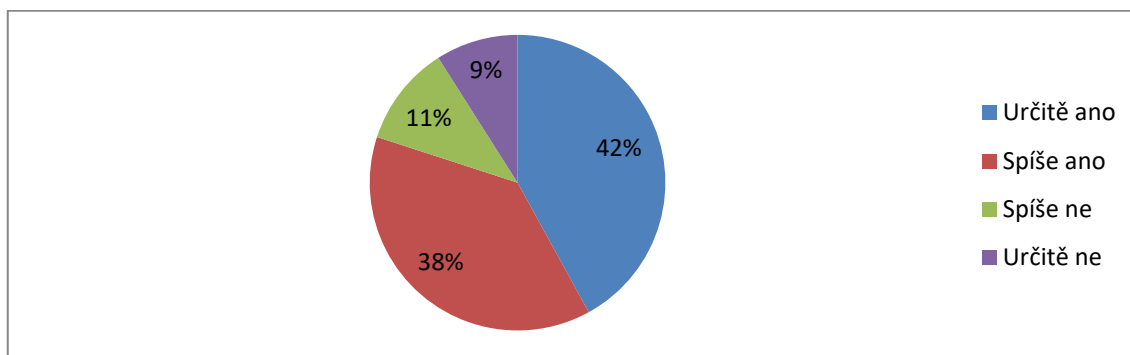
Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Na grafu č. 7 je znázorněné, že celkem 35% výzkumného souboru využívá nízkoprahová centra pro děti a mládež, která umožňují dětem a mládeži kvalitní trávení volného času, případně i pomoc s učivem, úkoly a podobně. To matkám samoživitelkám umožňuje jistou časovou flexibilitu, potřebnou pro jejich lepší uplatnění na trhu práce, odpočinek a podobně, což může být zároveň motivací pro využívání této sociální služby. Dalších 15% výzkumného souboru využívá služeb bezplatných právních poraden. Celkem 13% všech respondentů uvedlo, že využívá pomoci neziskových organizací, například těch, které pomáhají s vymožením dlužného výživného. Ačkoli i některé z dalších uvedených sociálních služeb mohou mít formu neziskové organizace (například bezplatné právní poradny a nízkoprahová centra pro děti a mládež), zařadila jsem mezi možnosti i tuto odpověď, protože jsem předpokládala, že respondenti nemusí plně chápat charakteristiku pojmu „nezisková organizace“ a často netuší, které organizace, jejichž služeb využívají, jsou neziskové. Poradenství OSPOD využívá 10% výzkumného souboru. Azylový dům pro matky s dětmi uvedlo jako odpověď 3% respondentů, stejné procento respondentů zvolilo možnost „jiné“, přičemž konstatovaly, že jde konkrétně o Armádu Spásy a charitu.

V případě sociálních služeb jsem zjistila, že 72% oslovených matek samoživitelek žádnou sociální službu nevyužívá, a to nejčastěji proto, že je nepotřebují. Reálná využitelnost sociálních služeb pro matky samoživitelky je tedy malá – domnívám se, že hlavním důvodem je nedostatečná informovanost této cílové skupiny o sociálních

službách, které mohou ve svém okolí využívat. Potenciálně by tento stav mohly napravit různé informační kampaně poskytovatelů sociálních služeb, realizované například formou reklamních kampaní na sociálních sítích, letákovými kampaněmi anebo informačními SMS zprávami od relevantních orgánů veřejné správy. Za problém považují zejména obecný nedostatek zařízení, která by nabízela krátkodobé i dlouhodobé hlídání pro děti mladší 3let – v případě, že chce matka samoživitelka zlepšit svou finanční situaci, protože se často potýká s problémy při shánění hlídání pro své děti.

2.3.8 Dostatečné informace

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 8 znázorňuje, jak jsou, respondenti informováni o možnostech které mají, na co mají ve svém případě nárok a kde je třeba tyto nároky uplatňovat. Respondenti uvedli, že 42% dotazovaných tyto informace určitě mají a jsou informováni o způsobu řešení jejich problému, a jelikož na odpověď spíše ano odpovědělo 38% respondentů, je značně viditelné, že 80% respondentů požadované informace, průběh a řešení, mají k dispozici, bohužel nelze odpovědět, jakým způsobem tyto informace získávají (nevýhoda kvantitativního výzkumu). A lze se pouze domnívat o tom, jak požadované informace získávají.

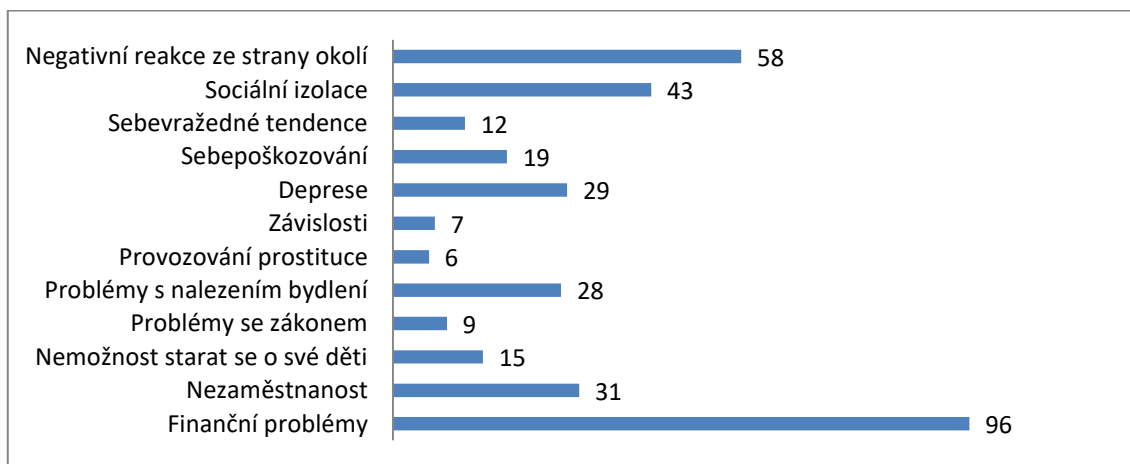
Potýkání se s problémy

Jevem, na který jsem se ve stanovených dílčích výzkumných otázkách (konkrétně šlo o třetí a čtvrtou dílčí výzkumnou otázku) zaměřila, byly problémy, se kterými se matky samoživitelky ve svém životě potýkají. Tuto skutečnost zjišťovala otázka č. 10 dotazníku.

V dotazníku jsem se respondentů tázala, které problémy, jež jsou charakteristicky spojené se samoživitelstvím, se jich týkají (nebo týkaly). Do výběru, představeného osloveným matkám samoživitelkám, jsem zahrнула finanční problémy, nezaměstnanost, nemožnost starat se o své děti, problémy se zákonem, problémy s nalezením bydlení, provozování prostituce, závislosti, deprese, sebepoškozování, sebevražedné tendence, sociální izolace a negativní reakce ze strany okolí. Respondenti mohli označit libovolný počet položek, se kterými se ztotožňovali. Získané údaje jsou shrnuty v následujícím grafu.

2.3.9 Problémy, s nimiž se respondenti potýkají v souvislosti se samoživitelstvím

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Na grafu č. 9 je uvedeno že, nejčastěji se respondenti potýkají s finančními problémy, procentuálně vyjádřeno jde o 96% výzkumného souboru. Druhou nejčetnější odpovědí byly negativní reakce ze strany okolí, konkrétně jde o 58% respondentů. Celkem 43% respondentů se v souvislosti se svým samoživitelstvím potýká se sociální izolací, 31% oslovených matek samoživitelek má problémy se sháněním zaměstnání. Dalších 29 % oslovených matek samoživitelek má problémy s depresemi, v četnosti tuto odpověď následují problémy s nalezením bydlení 28%. Sebepoškozováním trpělo či trpí 19% respondentů, o své děti se z nějakého důvodu nemůže starat 15% oslovených samoživitelek. Celkem 12% respondentů trpělo či trpí sebevražednými tendencemi, dalších 9 % samoživitelek mělo problémy se zákonem. Celkem 7% respondentů uvedlo, že se jich týkají problémy se závislostí, nakonec nejméně respondentů 6% uvedlo jako svůj problém prostituci.

Na třetí dílčí výzkumnou otázku „S jakými problémy se matky samoživitelky reálně potýkají?“ můžeme odpovědět tak, že jde o finanční problémy, negativní reakce ze strany okolí a sociální izolaci. Potenciálně může jeden důvod souviset s druhým – pokud má matka finanční problémy, může mít problémy zajistit svým dětem nové ošacení, pestrý jídelníček, mobilní telefon (a obecně další moderní technologie, které jsou aktuálně u dětí populární) a další věci. Na základě toho může mít blízké okolí negativní reakce, jako například netaktní poznámky, které způsobují, že se matka samoživitelka začne svému okolí stranit a dostane se do sociální izolace.

Vzhledem k tomu, že jako nejzávažnějším a zároveň nejčtenějším problémem ve skupině matek samoživitelek se ukázaly být finanční problémy, považují za nutné zabývat se v rámci dalších podobných výzkumů problémem, proč mají matky samoživitelky problémy s financemi. Nabízí se vysvětlit finanční problémy matek samoživitelek jejich horším postavením na trhu práce, vysokými částkami vynakládanými na výdaje související s bydlením (nájem, energie) a zároveň nízkým příjmem ze zaměstnání apod., nemůžeme však vyloučit ani problémy, jako je například nedostatečná finanční gramotnost, inklinace ke spadnutí do dluhové pasti atd. Na základě takového výzkumu (respektive jeho výsledků) by bylo následně možné navrhnout vhodná opatření, která by měla potenciál zlepšit finanční situaci cílové skupiny.

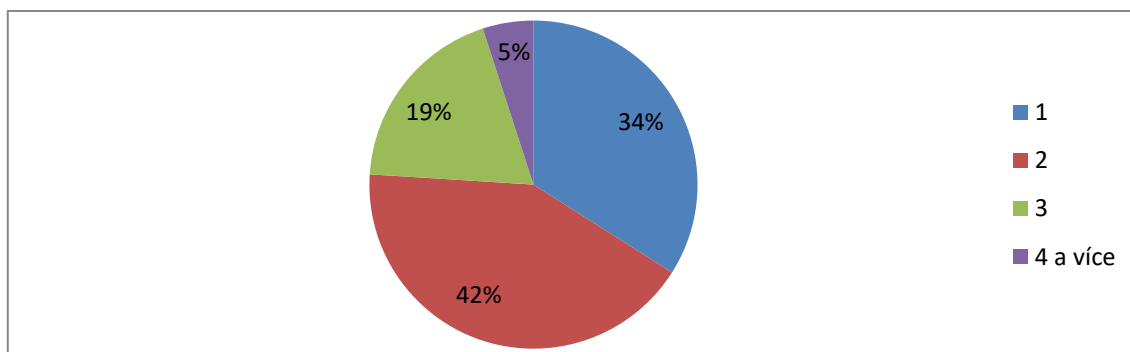
Jak jsem již konstatovala, mnoho matek samoživitelek se potýká s negativními reakcemi ze strany svého okolí – v tomto případě by bylo vhodné dále se zabývat tím, co takové negativní reakce okolí vyvolává (respektive tím, zda jde o objektivní reakce, založené na pravdivých skutečnostech, nebo naopak o zkreslené předsudky (společností koluje mnoho stereotypů o matkách samoživitelkách, konkrétně jde například o to, že matky samoživitelky údajně zneužívají sociální dávky, že si za svůj stav mohou vždy samy, že jsou nezodpovědné apod.).

Čtvrtá dílčí výzkumná otázka se tázala „Jsou matky samoživitelky ohroženy sociálně patologickými jevy?“. Za sociálně patologické jevy považujeme zejména alkoholismus (a obecně závislosti), kriminalitu, sebevražedné chování a prostituci. Z těchto jevů měly oslovené matky samoživitelky problém zejména se sebevražednými tendencemi, které jako svůj problém označilo 12% respondentů. Dalších 9 % respondentů v minulosti mělo problémy se zákonem, celkem 7 % respondentů uvedlo, že se jich týkají problémy

se závislostí. Nakonec 6 % oslovených matek samoživitelek uvedlo jako svůj problém prostituci. Obecně byly sociální patologie jevy, které byly na pomyslném žebříčku problémů, se kterými se matky samoživitelky potýkají, až na spodních příčkách. Lze tedy konstatovat, že obecně není problém se sociálními patologiemi ve skupině matek samoživitelek enormní, měla by však být věnována pozornost například zvýšené depresivitě této skupiny (a v kontextu s tím možnými tendencemi k sebevražednému chování), která může souviset s již výše zmíněnými finančními problémy a sociální izolací.

2.3.10 Demografické údaje

Počet dětí

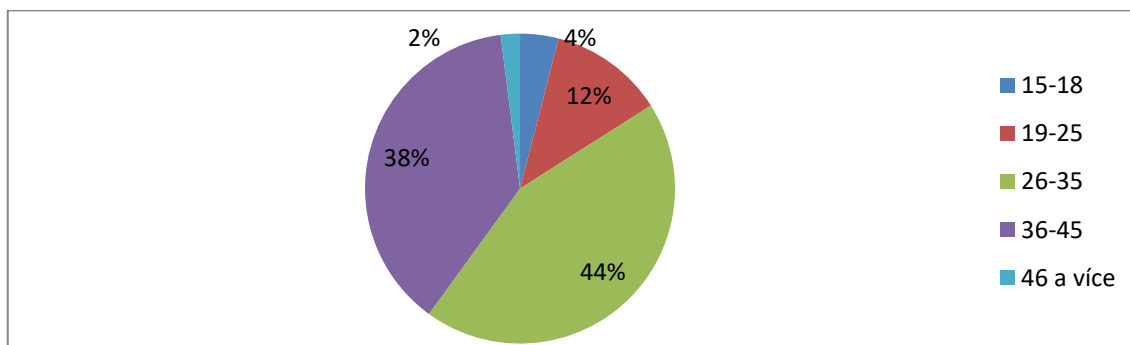

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 10 se týká první demografické otázky a to, kolik má matka samoživitelka v péči dětí. Nejvíce respondentů a to 42% odpovědělo, že má v péči 2 děti. Tento fakt, také zmiňuji v teoretické části. Že v průměru má matka za život děti 2. Následně bylo zjištěno, že 34 respondentů má 1 dítě. Nelze opominout, že byly zvoleny i možnosti, jako děti 3, to zodpovědělo 19% respondentů a možnost 4 a více uvedlo 5% respondentů.

Co se týče otázky ohledně pohlaví, zda se jedná o ženu či muže, který dotazník vyplňoval, bylo analyzováno, že dotazník vyplnily pouze ženy a žádný muž.

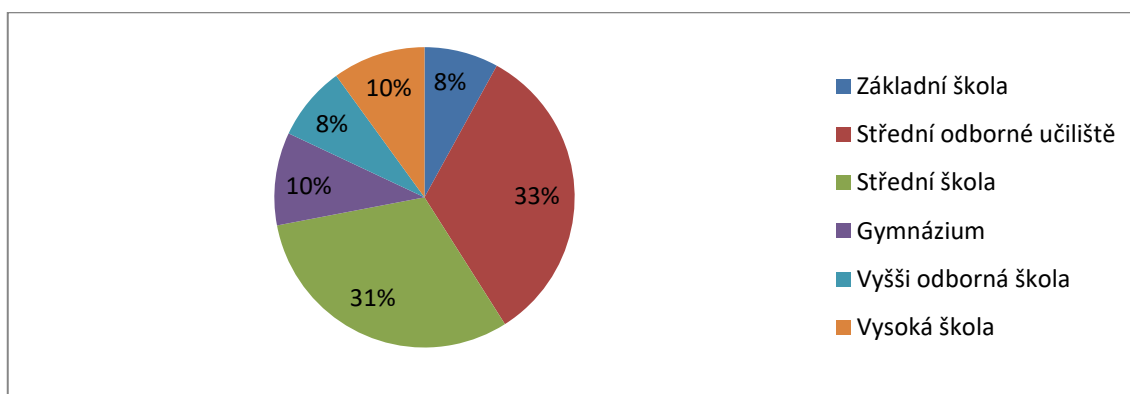
Věk

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Graf č. 11 kde nejvíce respondentů uvedlo, že je jim do 35 let – celkem se jednalo o 39 dotázaných matek samoživitelek, procentuálně vyjádřeno jde o 44 % výzkumného souboru. Druhou nejpočetnější věkovou kategorií byly respondenti ve věku mezi 36 a 45 lety (38%). Celkem 25 respondentům bylo mezi 19 a 25 lety (12 %). Nejméně početnou skupinu tvořily matky samoživitelky, kterým bylo 46 let a více (2 %). Z těchto výsledků je patrné, že ve výzkumném souboru počet matek samoživitelek mírně stoupal v souvislosti s jejich zvyšujícím se věkem. V některém z budoucích výzkumů zaměřených na problematiku samoživitelství by bylo zajímavé zabývat se problematikou, které determinanty ovlivňují věkovou strukturu skupiny matek samoživitelek.

Vzdělání

Zdroj: vlastní zpracování, 100 respondentů

Na grafu č. 12 je analýza ohledně nejvyššího ukončeného vzdělání respondentů. Jak je patrné, tak 33% respondentů má ukončené střední odborné učiliště, je tedy vyučen. Je to

téměř totožné se střední školou tu označilo 31% respondentů. Vyšlo i poměrně vysoké % odpovědí a to 8%, že respondenti mají ukončené jen základní vzdělání. Ani co se týče vysokých škol, nevyšlo zrovna vysoké % odpovědí. Tato analýza tudíž tolik nekoresponduje s teoretickou částí této práce.

3 Diskuze

V následující podkapitole představím výzkumy, zkoumající problematiku samoživitelství v České republice (čímž svůj výzkum doplním o další relevantní data), a porovnáám je se svými závěry. Prvním tímto výzkumem je studie *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice* s podtitulem „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory), jejíž autorkou je Jaroslava Hasmanová Marhánková. Autorka se zabývá různými problémy, kterými jsou matky samoživitelky ohroženy, zejména pak rizikem chudoby a nezaměstnanosti a problematikou sladování zaměstnání a péče o děti. Hasmanová Marhánková konstatuje, že Česká republika patří mezi země s nejvyšším rozdílem mezi rizikem chudoby u rodiny se dvěma rodiči a jedním rodičem, přičemž po ekonomické transformaci v devadesátých letech minulého století se míra chudoby rodin s jedním rodičem dokonce zdvojnásobila (Hasmanová Marhánková, 2011).

Tento závěr se shoduje s tím, co jsem zjistila prostřednictvím svého výzkumu – tedy že matky samoživitelky jsou významně ohroženy finančními problémy, konkrétně šlo o 83,5 % výzkumného souboru. Další 27 % matek samoživitelek, které participovaly na mém výzkumném šetření, se potýká s nezaměstnaností – šlo o čtvrtý nejčastější problém, který jsem u této skupiny žen zaznamenala. Rovněž Hasmanová Marhánková upozorňuje na skutečnost, že nezaměstnanost je u žen stále signifikantně vyšší než u mužů – zatímco zaměstnanost mužů činí 75 %, u žen jde pouze o 58 %, přičemž tento stav je zapříčiněn mimo jiné tím, že ženy opouštějí své zaměstnání a pečují o děti obecně častěji než muži. Domácnost matky samoživitelky je finančně závislá na jednom příjmu, přitom dle statistik z roku 2005 dosahuje nezaměstnanost mezi matkami samoživitelkami 13,6 % (pro srovnání – u žen žijících v úplných rodinách jde o 7,7 %). Matky samoživitelky pracují mnohem častěji na plný úvazek – jde o 94 % z nich, výjimkou jsou matky těch nejmladších dětí. Kromě toho se matky samoživitelky potýkají s diskriminačními praktikami na trhu práce, jelikož jsou potenciálně „problémovými“ zaměstnanci (Hasmanová Marhánková, 2011).

Jako třetí nejčastější problém, se kterým se matky samoživitelky potýkají, jsem identifikovala sociální izolaci (doplňme, že druhým nejčastějším problémem byla negativní reakce okolí, což může se sociální izolací souviset). Na riziko sociální izolace matek samoživitelek upozorňuje ve svém výzkumu rovněž Pfeiferová (2010), která

doplňuje, že pro matky samoživitelky je často jediným místem sociálních kontaktů jejich zaměstnání, čímž může být motivována i jejich participace na trhu práce. S tím dle Pfeiferové souvisí i zajímavý poznatek, dle kterého jsou matky samoživitelky často těmi nejvíce loajálními zaměstnanci – jednak je pro ně zaměstnání sociálním prostorem, kde mohou přicházet do kontaktu s dalšími lidmi, a dále jsou si také vědomy toho, že jsou potenciálně „problémové“ zaměstnankyně a jsou na ně proto kladena vyšší očekávání. Dudová (2009) v rámci své studie doplňuje, že matky samoživitelky bývají loajálními zaměstnankyněmi i proto, že jsou často hrdé na skutečnost, že dokážou uživit své potomky samy a bez větší pomoci státu.

Průzkum Klubu svobodných matek se zabývá primárně finanční situací matek samoživitelek, která je jejich nejpálčivějším problémem. Výsledky tohoto průzkumu ukazují například na skutečnost, že finanční situace neumožňuje matkám samoživitelkám pravidelně zařazovat do jídelníčku ovoce a zeleninu (činí tak pouze každá čtvrtá matka samoživitelka). Průzkum dále zjistil, že nejčastěji mají samoživitelky v péči jedno dítě (48 %). Dvě děti mělo 35 % respondentů tohoto průzkumu, tři děti 13 %, čtyři děti uvedlo pouze 4 % dotazovaných. Připomeňme, že v mém výzkumném šetření mělo 36 % respondentů ve své péči jedno dítě, 30 % dotázaných matek samoživitelek dvě děti, 29 % respondentů tři děti a 5 % čtyři děti a více (Klub svobodných matek, 2018).

Na závěr diskuse shrnu problémy a potenciální omezení předkládaného výzkumu. Ze strany respondentů výzkumu mohlo dojít i přes anonymitu výzkumu k záměrnému zkreslování dat, pokud se oslovené matky samoživitelky například ostýchaly přiznat provozování prostituce, problémy se zákonem anebo neschopnost postarat se o děti. To mohlo ve výsledku zkreslit i výsledky výzkumu. Dalším potenciálním omezením je šíření dotazníku elektronickou formou – mohu se domnívat, že tento způsob distribuce dotazníku vyloučil z výzkumného šetření ty matky samoživitelky, které nemají k dispozici internetové připojení, což se pravděpodobně týká té příjmově nejslabší skupiny.

V kontextu s nevyužíváním sociálních služeb matkami samoživitelkami mohu navrhnout efektivnější propagaci těchto služeb, a to například prostřednictvím reklamních kampaní na sociálních sítích (například na Facebooku nebo Instagramu), nebo prostřednictvím informačních SMS ze strany orgánů veřejné správy (tyto instituce

by mohly informační kampaně cílit například na ženy, které u nich podají žádost o sociální dávky).

Jak se prostřednictvím výzkumného šetření ukázalo, dotázanými matkami samoživitelkami nejčastěji využívanou sociální službou jsou nízkoprahová centra pro děti a mládež – v tomto kontextu by mohly být informační kampaně týkající se dalších sociálních služeb realizovány v tomto prostředí (například formou letáčků či brožur rozdáváných mezi děti, které nízkoprahová centra využívají).

Moje další doporučení se týkají finančních problémů, se kterými se matky samoživitelky potýkají. Tomuto problému by měla být věnována pozornost v některém z dalších výzkumných šetření, která by se mohla orientovat na otázky jako:

- Jaké jsou hlavní důvody finančních problémů matek samoživitelek?
- Existuje mezi matkami samoživitelkami vyšší míra finanční ngramotnosti?
- Mají matky samoživitelky vyšší tendenci spadnout do tzv. dluhové pasti?

Množství matek samoživitelek obtížně hledá zaměstnání nebo přivýdělek, protože jejich děti jsou příliš malé na umístění do mateřské školy a zároveň se v jejich okolí nenachází žádná dětská skupina, která by umožnila nechat si dítě po dobu setrvání v zaměstnání hlídat. Tento problém se týká zejména menších měst, kde nejsou dětské skupiny (dříve nazývané jako jesle) tak častou záležitostí, jako v městech krajských či ve městě hlavním. Vhodným řešením, které by mělo potenciál zlepšit tento problém, by bylo čtenější využívání tzv. home office firmami. Dále by mohly být více využívány částečné úvazky, které nejsou v České republice i přes parciální zlepšení z poslední doby stále příliš hojně využívány.

Osobně jsem se setkala s tématem kurzů poskytovaných úřady práce a určených pro skupiny znevýhodněné na trhu práce, které často navštěvují právě matky samoživitelky. Častou kritikou na adresu těchto kurzů bylo, že nejsou příliš využitelné v praxi. Subjektivně hodnotím koncept těchto kurzů jako slibný, vhodnější mi však připadá orientovat tyto kurzy na takové záležitosti, které umožní matkám samoživitelkám (a dalším podobným na trhu práce znevýhodněným skupinám) lépe se na trhu práce prosadit – příkladem by mohl být kurz, který by zájemcům zprostředkoval nutné

informace pro založení vlastního podnikání (některé matky samoživitelky úspěšně řeší své finanční problémy podnikáním z domu).

Problematika matek samoživitelek je plná otázek, které dosud zůstaly nevyřešeny – na některé jsem upozornila ve své práci, která může sloužit jako podnět pro další výzkumy, jež by se orientovaly na zjištění potřeb matek samoživitelek a na formulaci návrhů pro sociální praxi.

Závěr

Matky samoživitelky jsou sociální skupinou, na kterou společnost nahlíží ambivalentně. Zatímco část společnosti s nimi soucítí a chápe, v jakém složitém ekonomickém i sociálním postavení se samoživitelky nacházejí, existuje ve společnosti i pohled, podle kterého si matky samoživitelky za své problémy mohou víceméně samy. Tento pohled je spojen s četnými předsudky, podle kterých jsou matky samoživitelky neschopné udržet si partnera a uživit své děti a dle nichž zneužívají sociálních dávek. Ačkoli existují případy, kdy matky samoživitelky například utajují skutečnost, že žijí se stálým partnerem, aby získaly nárok na přiznání sociálních dávek, nejde o dominantní jev, který by měl determinovat náhled společnosti na celou tuto skupinu.

Předkládaná bakalářská práce se zabývala problematikou matek samoživitelek, konkrétně problémy, se kterými se potýkají, a pomocí, která jim od státu náleží. Za tímto účelem bylo realizováno výzkumné šetření za pomoci elektronického polostandardizovaného dotazníku. Data, získaná po vyhodnocení dotazníkového šetření, byla prezentována prostřednictvím grafů a tabulek. Z tohoto zpracování získaných dat jsem vyvodila několik zajímavých závěrů, které níže bodově sumarizuji:

- 95 % respondentů – matek samoživitelek mělo subjektivní pocit, že mají dobré povědomí o možnostech sociální pomoci od státu,
- 39 % respondentů se setkala se situací, kdy jim nebyly přiznány sociální dávky, o které žádaly,
- většina respondentů využívá sociální dávky, ale pouze 34 % využívá sociální služby,
- 72 % respondentů, nevyužívajících sociální služby, je nevyužívá proto, že je dle svých vlastních slov nepotřebují,
- 35 % respondentů využívá nízkoprahová centra pro děti a mládež
- 96 % respondentů se potýká s finančními problémy, 58 % oslovených matek samoživitelek se setkává s negativními reakcemi svého okolí, 43 % respondentů

trápí sociální izolace a 31 % oslovených samoživitelek má problémy s nezaměstnaností,

- v souvislosti se sociálními patologiemi jsou respondentů nejčastěji ohroženy sebevražednými tendencemi, které uvedlo jako svůj problém 12 respondentů (procentuálně vyjádřeno jde o 12 % výzkumného souboru).

Můj výzkum, respektující požadavky na standardní rozsah bakalářské práce, nemohl v celé šíři pokrýt tak komplexní problematiku, jako je sociální situace matek samoživitelek. Z tohoto důvodu jsem svými výsledky poukázala na množství dalších témat, která mohou být potenciálními problémy, jež mohou řešit další tematicky spřízněné studie. Jde například o sociální patologie spojené se samoživitelstvím a o faktory, které je determinují, dále o otázku, proč matky samoživitelky nevyužívají ve větší míře sociálních služeb, anebo o konkrétní důvody, proč matky samoživitelky nedosáhnou na některé sociální dávky. Za zajímavé považuji i téma finančních problémů matek samoživitelek – v tomto kontextu doporučuji zaměřit se na to, proč se matky samoživitelky do finančních problémů dostávají, a zda jde o důvody, které může sama matka samoživitelka aktivně ovlivnit.

Ze zjištěných údajů mohu vyvodit několik doporučení, která by bylo možné aplikovat do praxe sociální práce. Jak jsem výše uvedla, většina oslovených matek samoživitelek nevyužívá žádné sociální služby, a to zejména proto, že je dle svých slov nepotřebuje. Můžeme se domnívat, že jedním z důvodů je nedostatečná informovanost matek samoživitelek o sociálních službách, které jsou v jejich okolí nabízeny, dalším pak skutečnost, že sociální služby nedostatečně reflektují potřeby této skupiny. Můžeme se domnívat, že pokud by měly matky samoživitelky možnost nechat si dítě (bez nutnosti platit za takovou službu velké částky) pohlídat po dobu, po kterou jsou v zaměstnání, byly by více ochotné najít si práci na plný či částečný úvazek. Pro potvrzení této hypotézy by však bylo nutné realizovat další výzkumné šetření.

Seznam použité literatury

BRŮHOVÁ, Daniela. *Jak přežít první (k)rok: praktický průvodce nejrizikovějším obdobím samoživitelství*. 2015. Praha: Práh. ISBN 978-80-7252-555-3.

ČAK. Bezplatné právní poradenství [online]. ČAK, 26. 6. 2018. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=2617>

ČSSZ [a]. Peněžité pomoc v mateřství [online]. ČSSZ, nedatováno. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/web/cz/penezita-pomoc-v-materstvi>

ČSSZ [b]. Ošetřovné [online]. ČSSZ, nedatováno. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/web/cz/osetrovne>

ČSSZ [c]. Dlouhodobé ošetřovné [online]. ČSSZ, nedatováno. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/web/cz/dlouhodobе-osetrovne>

ČSÚ. Domácnosti podle postavení osoby v čele [online]. ČSÚ, 2019. [Cit. 2019-12-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/91839453/160021191c.pdf/8f836ab1-5c3f-4b97-be4e-e312218301a2?version=1.4>

GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA, Milan RYMEŠ a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti. Člověk na přelomu tisíciletí*. 2011. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2798-1.

HABÁŇ, Petr a Kateřina BERÁNKOVÁ. O příspěvek na dojíždění za prací mohou žádat lidé z celé republiky [online]. MPSV, 1. 11. 2016. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: https://www.uradprace.cz/documents/37855/487208/2016_11_01_tz_prispevek_na_dojizdeni.pdf/4371b919-2053-b04c-8c6c-bb193f590ced

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice* [online]. 2011. Praha: Gender Studies, o. p. s. [Cit. 2019-12-21]. Dostupné z: http://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf

HORÁKOVÁ, Markéta. *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice podle indikátorů EU - vývoj v důsledku krize, fiskální konsolidace a sociální reformy*. 2013. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-129-2.

HRONCOVÁ, Jolana a Ingrid EMMEROVÁ. *Sociální pedagogika*. 2009. Banská Bystrice: Pedagogická fakulta UBM. ISBN 978-80-808-3819-5.

- KATRŇÁK, Tomáš. *Spříznění volbou?: homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. 2008. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-86429-98-4.
- KOŘÍNKOVÁ, Lucie, Václav PETRBOK a Jan RANDÁK (eds.). *Zločin a trest v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 25.-27. února 2010*. 2011. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1900-4.
- KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. 2010 Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-080-1.
- KŘÍŽKOVÁ, Alena a Zdeněk SLOBODA. *Genderová segregace českého trhu práce. Kvantitativní a kvalitativní obraz*. 2009. Praha: Sociologický ústav AVČR. ISBN 978-80-7330-165-1.
- MARKSOVÁ TOMINOVÁ, Michaela. *Rodina a práce. Jak je sladit a nezbláznit se*. 2009. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-615-5.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2014, 2. rozš. vyd. ISBN 978-80-262-0522-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2016, 3. vyd. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MPSV [a]. Porodné [online]. MPSV, nedatováno. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/porodne>
- MPSV [b]. Pomoc v hmotné nouzi [online]. MPSV, nedatováno. [Cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>
- NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. 2012. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4110-9.
- PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. 1996. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.
- PROEQUALITY. *Ženy a česká společnost. Hodnocení implementace Pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni*. 2010. Praha: Otevřená společnost, o. p. s. ISBN 978-80-87110-19-5.

ROUČEK, František a Jaromír SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*. 1998. Praha: Codex Bohemia. ISBN 80-85963-74-4.

RYDVALOVÁ, Renata a Blanka JUNOVÁ. *Jak sladit práci a rodinu... a nezapomenout na sebe*. 2011. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3578-8.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. 2010. Praha: Grada. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2007, vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-736-7250-8.

SOUKUPOVÁ, Eva a Dana HAMPLOVÁ. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. 2007. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7330-128-6.

ŠŤASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. 2009. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-038-7.

VAŇKOVÁ, Monika. Drogová závislost. In: *Děti a jejich problémy II*. 2007. Praha: Sdružení Linka Bezpečí. ISBN 978-80-254-1372-2, s. 37-62.

Zákon č. 41/1995 Sb., o důchodovém pojištění

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Přílohy

Příloha A

Vážení,

Studuji na Vysoké škole polytechnické v Jihlavě. Tímto vás prosím o účast na výzkumném šetření k mé bakalářské práci, na téma: Matky samoživitelky a stát. Týká se postavení matek samoživitelek a sociální pomoci, které se jim ze strany státu dostává. Údaje, které mi poskytnete, budou využity pouze pro potřeby mého výzkumného šetření a nebudou nikde jinde šířeny a uváděny. Výzkum se týká hlavně matek samoživitelek, ale uvítám i odpovědi od samoživitelů.

Předem děkuji za pomoc a vyplnění dotazníku.

Renata Klímová

1. Jste v současné době samoživitelkou/samoživitelem? (v případě, že odpovíte ne, dotazník se uzavře)

- a) ano
- b) ne

2. Jak dlouho jste již samoživitelka/samoživitel?

- a) méně než rok
- b) více než 1 rok – 5 let
- c) více než 5 let – 10 let
- d) více než 10let - 15 let
- e) více než 15let - 20 let
- f) více než 20 let

3. Máte nějaký vedlejší zdroj příjmu?

- a) ano

- dohoda o provedení práce, dohoda o pracovní činnosti

- podpora v nezaměstnanosti
- jiné .....

b) ne

c) jiné .....

4. Pomáhá Vám v péči o nezletilé dítě někdo blízký z Vaší rodiny?

a) ano

b) ne

c) nechci odpovídat

5. Víte, jaká sociální pomoc Vám ze zákona náleží?

a) ne

b) ano, jde o .....

6. Žádal(a) jste v souvislosti se svým samozivitelstvím o sociální dávky (kromě „peněžité pomoci v mateřství“ a „rodičovského příspěvku“)? (Pokud vám byly některé dávky přiznány a jiné ne, můžete zaškrtnout více odpovědí).

a) ne, protože:

- nepotřebuji tyto sociální dávky
- nemám dostatek času, abych si je vyřídila
- nevím, jak bych si je zařídila
- jiný důvod: .....

b) ano a byly mi přiznány

- vypište jaké: .....

c) ano a nebyly mi přiznány

7. Setkal(a) jste se ve svém životě s předsudky vůči společnosti, že jste samoživitelka/samoživitel?

a) ano

b) spíše ano

c) ne

d) spíše ne

8. Využíváte (či využíval(a) jste) v souvislosti se svým samoživitelstvím nějaké sociální služby?

a) ano, jde o:

- azylový dům pro matky s dětmi

- bezplatnou právní poradnu

- nízkoprahové centra pro děti a mládež

- poradenství OSPOD

- neziskovky (pomáhají např. s vymožením výživného)

- jiné: .....

b) ne, protože:

- nepotřebuji tyto sociální služby

- nemám dostatek času, abych si je vyřídila

- nevím, jak bych si je zařídila

- jiný důvod: .....

9. Máte dostačující informace o své aktuální situaci (na co máte nárok, kde žádat o dávky a příspěvky apod.)?

- a) určitě ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) určitě ne

10. Potýkáte se (nebo jste se potýkala) s některými z těchto problémů, typicky spojenými se samoživitelstvím? (Můžete označit více položek.)

- finanční problémy
- nezaměstnanost
- nemožnost starat se o své děti
- problémy se zákonem (přestupkové nebo trestní řízení)
- problémy s nalezením bydlení
- provozování prostituce
- závislosti
- deprese
- sebepoškozování
- sebevražedné tendence
- sociální izolace
- negativní reakce ze strany okolí

11. Kolik máte dětí ve své péči?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 4 a více

12. Pohlaví

- a) žena
- b) muž

13. Jaký je Váš věk?

- a) 15 - 18
- b) 18 - 25
- c) 26 – 35
- d) 36 – 45
- e) 46 a více

14. Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

- a) základní škola
- b) střední odborné učiliště (vyučení)
- c) střední škola (maturita)
- d) gymnázium
- e) vyšší odborná škola
- f) vysoká škola*